

Erfgoed Brussel

35

Lente 2021

U

urban.brussels

**GEORGES HOUTSTONT
EN DE ORNAMENTENKOORTS
VAN DE BELLE ÉPOQUE**

Beyaert en Houtstont, een onafscheidelijk duo

HET HOTEL VAN DE GOUVERNEUR VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË

Op 5 mei 1850 ondertekent koning Leopold I de wet voor de oprichting van de Nationale Bank. Als centrale financiële instelling van het land moet de bank haar zetel hebben in de hoofdstad. Een eerste en voorlopig onderdak wordt gevonden in de volkse Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, maar in 1859 worden er plannen gesmeed voor de oprichting van nieuwe representatieve gebouwen in een meer gepaste omgeving. In eerste instantie gaat de aandacht naar de residentie van de gouverneur van de bank, François-Philippe de Haussy, toenmalig minister van Justitie¹. De keuze valt op een centraal gelegen terrein in de schaduw van de Sint-Goedelekathedraal. Voor de oprichting van dit prestigieuze gebouw stellen verschillende architecten zich kandidaat. Onder hen de meest gevestigde namen van de 19de-eeuwse Belgische architectuur: Jean-Pierre Cluysenaar, Henri Beyaert, Louis De Curte, François-Jacques Derre (1797-1888), Wynand Janssens, Felix Laureys (1820-1897), Félix Pauwels (1820-1877), Louis Spaak, Antoine Trappeniers (1824-

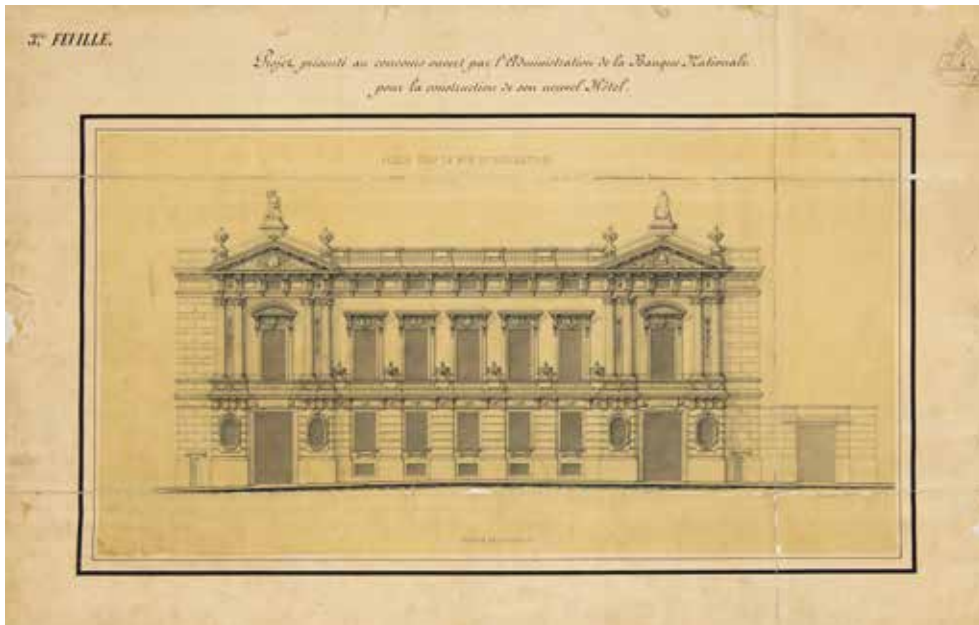
1897), Henri Partoes, F. Segers en Leon Suys. Dat er zoveel architecten kandidaat zijn om dit gebouw te ontwerpen wijst op het belang van de opdracht. De bank speelt echter op zeker en organiseert een wedstrijd waarvoor ze een selectie van architecten uitnodigt. Negen architecten nemen onder pseudoniem deel. De ingediende ontwerpen worden wel gerangschikt, maar geen enkel ontwerp wordt door de bank aanvaard voor uitvoering. Op 16 februari 1860 beslist de bank om de opdracht toe te wijzen aan architect Henri Beyaert². Beyaert heeft zich voor de gelegenheid geassocieerd met collega-architect en generatiegenoot Wynand Janssens. Voor Beyaert is dit de eerste 'grote' opdracht en mogelijk is dat de reden voor die samenwerking. Het is moeilijk uit te maken hoe de taken precies werden verdeeld. De initiële plannen dragen de handtekening van beide architecten, maar in een verder stadium van afwerking is het nog enkel Beyaert die signeert of parafeert. Janssens van zijn kant lijkt dan weer de afwerking van het interieur nauwer op te volgen, een taak die van belang is voor zijn carrière. Hij ontpopt zich als talentvol decorateur van woningen voor de rijkste kringen van het land³. (AFB. 1A EN 1B).

1. Pluym, 1995: 33.

2. Pluym 1995: 50. De notulen van de bank laten verstaan dat de opdracht alleen aan Beyaert is toegewezen. De naam van Wynand Janssens komt er in voor, maar is geschrapt. In de archieven daarentegen is heel wat briefwisseling bewaard die gesigneerd is door het duo Beyaert en Janssens of door Janssens individueel.

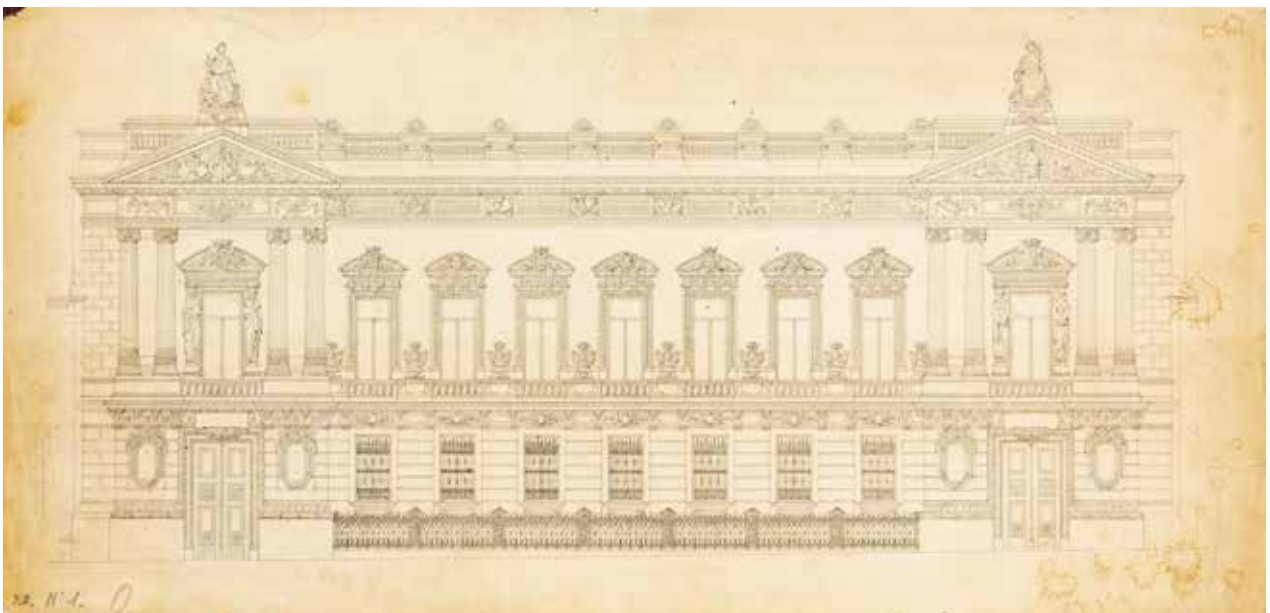
3. Coomans 2003: 373.

←
Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank. Alle ornamentale sculptuur is van Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

AFB. 1A
Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank. In dit eerste wedstrijdontwerp telt de gevel nog zeven traveeën. Rechts boven het monogram van het duo Beyaert & Janssens (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 1B
Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank. Tekening overeenkomstig de definitieve toestand met negen traveeën en een aangepast decoratief programma (© Patrick Van den Branden NBB).

De archieven van de Nationale Bank onthullen dat er veel is gesleuteld aan het ontwerp. De ambtswoning vormt het gezicht van de bank en heeft een klassiek geproportioneerde gevel die evolueert tijdens de aanpassingen van zeven naar negen traveeën. Beyaert voorziet een strikte scheiding tussen het private deel van de gouverneur, toegankelijk via het linkerrisalië, en het ontvangstprogramma in het publieke deel (de grote trappenzaal en de feestzaal), toegankelijk via het rechtterrisalië. De eigenlijke

bank – kantoren en lokkettenzaal – bevindt zich achteraan, kant *Berlaimontstraat* (thans de *Berlaimontlaan*). Opvallend is het contrast tussen de monumentale vormgeving van de representatieve delen en de rationele aanpak van de functionele gebouwen. Het bankgebouw heeft een skeletstructuur en de toepassing van de eigentijdse materialen staal en glas wordt in de lokkettenzaal niet verbloemd, daar waar in de ambtswoning die moderne materialen wel zijn toegepast – in het dakgebinte bijvoorbeeld –

AFB. 2
Gevel van het Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank in 1890 vóór de uitbreiding © KIK-IRPA, Brussel, cliché B198793).

maar verborgen blijven. Dat past in een doelgerichte strategie: de centrale financiële instelling van het land dient enerzijds prestige uit te stralen en het vertrouwen te winnen van de investeerders en anderzijds blij te geven van een moderne en rationele bedrijfsvoering.

Over de stijl van het Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank kan gespeculeerd worden: is het Lodewijk XIII-stijl zoals ze soms wordt omschreven? Is het eclecticisme zoals dat toen in opgang was? De ornamenten in de gevel en het interieur zijn van een voor Brussel tot dan toe ongeziene rijkdom en zijn nadrukkelijk Frans geïnspireerd. Om die reden wordt het gebouw ook wel eens als *Second Empire* bestempeld, naar de parallel die er bestaat met de architectuur in Parijs onder het bewind van Napoleon III van 1852 tot 1870. Beyaert is vertrouwd met de Parijse architectuur en laat er zich – zeker voor dit gebouw – rechtstreeks door inspireren.

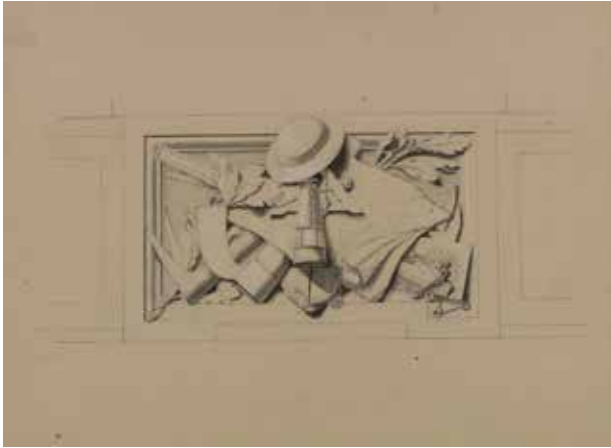
Een van de meest in het oog springende karakteristieken van het Hotel van de gouverneur is het zeer uitgewerkte decoratieve programma. In de geest van de *architecture parlante* krijgt de voorbijganger een boodschap mee die de lof zingt van 's lands welvaart, via haar belangrijkste takken van handel en nijverheid, en

moraliseert rond vrede en arbeid. De eenheid van de natie wordt geïncorporeerd door de voorstelling van de wapenschilden van provincies en havensteden (AFB. 2).

Een uitzonderlijke werf

Eind 1860 start de bouw die volgens de planning een tweetal jaren in beslag zou nemen, maar uiteindelijk veel langer zal uitlopen, tot groot ongenoegen van de opdrachtgever. Wanneer het hotel in 1874 is afgewerkt, is gouverneur de Haussy, die alles in gang heeft gezet, al vijf jaar overleden.

Meer nog dan de plannen illustreert de briefwisseling tussen de architecten en de gouverneur hoe intensief er is overlegd rond de bouw. De architecten brengen ononderbroken verslag uit over de vorderingen van de werf en trachten die zoveel mogelijk onder controle te houden. Het bestuursorgaan van de bank van zijn kant heeft het laatste woord bij de aanstelling van de uitvoerders en leveranciers. Gewoontegetrouw hecht Beyaert veel belang aan de keuze van de materialen. Hij is een voorstander van het gebruik van Franse steen. Voor het Hotel van de gouverneur valt de keuze op een Luxemburgse Bollendorfsteen waarvan snel duidelijk wordt

AFB. 3A
Ontwerp voor een reliëf met als thema 'mijnbouw' onder de kroonlijst van het Hotel van de gouverneur (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 3B
Reliëf 'mijnbouw' op de gevel van het Hotel van de gouverneur, uitgevoerd door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

dat de leveringen verre van vlot verlopen; dit is mee de oorzaak van veel discussie en vooral vertraging. Beyaert wenst ook te werken volgens de Franse methode, die erin bestaat de ornamenten *in situ* te kappen, in tegenstelling tot de Belgische werkwijze waarbij de stenen vóór plaatsing volledig worden afgewerkt⁴.

De werf verloopt in fasen. De aannemers worden aangesteld via de procedure van aanbesteding op basis van lastenboeken die voor elk van de fasen door de architecten zijn opgesteld. Alle aspecten van de constructie worden op die manier stevig in de hand gehouden. De bekommernis bestaat erin om de beste aannemers en werklieden op de werf te krijgen en zich te omringen met de meest deskundige en ervaren werfleiders. In april 1861 richten de architecten een verzoek tot de gouverneur om een speciaal opzichter aan te stellen die zich permanent en exclusief zal toeleggen op de *appareillage* van de natuursteen. Het steenverband, het plaatsen en assembleren van de blokken natuursteen, is een kwestie die heel wat kennis en ervaring vereist. Die functie is niet voorzien want het is normaliter de aannemer die daar de verantwoordelijkheid voor draagt. Beyaert en Janssens dringen er echter op aan dat zo iemand wordt aangesteld:

“L'emploi d'un outillage nouveau, inconnu à nos ouvriers, un autre système à l'appareil de la pierre sont des motifs assez puissants pour exiger la présence continuelle du patron sur le

chantier. (...) qui consentit à se mettre exclusivement à notre disposition.”⁵

De geschikte man voor de job wordt gevonden in Auguste-Clement Beyaert, broer van de architect⁶, die gedurende acht jaar werkzaam was bij het ministerie van Bruggen en Wegen⁷. De werkwijze die hier in het leven wordt geroepen vertoont parallellen met de werkwijze bij de bouw van de opera in Parijs (1861-1875), waar architect Charles Garnier (1825-1898) zich ook weet te omringen met een hele equipe – de *agence* geheten – van trouwe en permanent aanwezige specialisten.

Ornamenteel worden alle registers opengetrokken: de gevel is versierd met kapitelen, sluitsenen, friezen, klossen, moulures, guirlandes, frontons, trofeeën, ballusters, vazen en nog zoveel meer. Er heerst in deze architectuur een *horror vacui*, want er is amper een vierkante meter onversierd gelaten (**AFB. 3A, 3B**).

Beyaert tekent alle steenprofielen en ornamenten in detail uit⁸ en wenst dan ook garanties voor een onberispelijke uitvoering. Om daartoe te komen stelt hij alles in het werk om de gouverneur van de bank ervan te overtuigen dat er Franse werklieden en kunstenaars nodig zijn. Zijn voorstel ligt erg moeilijk omdat het botst met de nationale gevoelens in de nog jonge Belgische natie. Net zoals bij de Congresskolom is dit ook voor de Nationale Bank van België een gevoelig punt.

4. De Clercq 2002: 174. Zie Hfdst. 6.

5. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 17.04.1861. «Het gebruik van nieuwe gereedschappen, onbekend voor onze werklieden, een andere manier van het assembleren van stenen, dat is een reden die krachtig genoeg is om de voortdurende aanwezigheid van de opzichter op de werf te eisen. (...) die ermee instemt zich exclusief tot onze beschikking te stellen.»

6. Victoir 1992: 23.

7. Loyer 1986: 46. Auguste Beyaert zal gedurende 21 jaar in dienst blijven van architect Beyaert.

8. ANBB, *Dessins des sculptures à exécuter sur la façade principale de la Banque Nationale de Bruxelles*, 04.11.1862. Lijst van de gemaakte tekeningen als bijlage bij het lastenboek voor de ornamentale sculptuur.

AFB. 4A
Ontwerp voor de ornamentale sculptuur rond de oculi op de gevel van het Hotel van de gouverneur (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 4B
Ornamenten rond de oculi op de gevel van het Hotel van de gouverneur, uitgevoerd door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

9. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862.

10. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862. "Enkele groeven van blauwe hardsteen beschikken over zulke arbeiders die zeer bekwaam zijn in het hanteren van de beitel, maar het ornament dat zij maken zit besloten in zodanig beperkte afmetingen dat men moeilijk kan aannemen dat ze ook in staat zijn om monumentale sculptuur aan te pakken – en nog minder deze te ontwerpen en er de voorbereidende modellen voor te maken."

11. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862, «(...) een exacte nabootsing van een fragment dat zich soms tot in het oneindige herhaalt; het herkapen van een ornament waarvan de uitvoering geen inspanning van de verbeelding inhoudt. (...) de arbeider is slechts een kopiist en een 'overschrijver', als het is toegestaan een administratieve term te gebruiken."

12. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 06.12.1862. "Wij eisen in dit werk een hogere interpretatie en door deze context valt dit werk onder het domein van de echte kunst."

Het ornament als 'echte kunst'

Beyaert en Janssens beoogen een gebouw waarvan ze zelf stellen dat het in vele opzichten afwijkt van de gangbare bouwpraktijk in België. Vooral het *in situ* uitkappen van de ornamenten, op de stelling, vergt een specifieke ervaring waarvan de architecten oordelen dat die niet te vinden is bij de Belgische beeldhouwers. Meer nog, zij komen tot de conclusie dat het vak van *ornemaniste*⁹ wel degelijk verschilt van dat van beeldhouwer en in België nauwelijks bestaat.

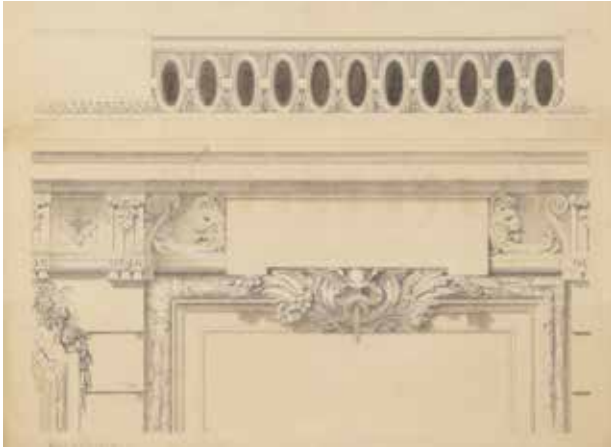
Beyaert en Janssens getuigen uit eigen ervaring dat er arbeiders bestaan die verbonden zijn aan steengroeven en die wel degelijk over een aantal capaciteiten beschikken:

*"Quelques carrières de pierre bleue possèdent de ces ouvriers très habillés à manier le ciseau mais l'ornement qu'ils traitent se renferme dans des proportions si restreintes qu'on ne peut admettre qu'ils soient capables d'aborder la sculpture monumentale, et encore moins de la concevoir et d'en exécuter les modèles préparatoires."*¹⁰ Hieruit blijkt dat de architecten een grote verantwoordelijkheid leggen bij diegenen

die belast zullen worden met het maken van de ornamenten. Die verantwoordelijkheid reikt verder dan de uitvoering alleen en zij zullen ook een rol hebben in het ontwerp. Beyaert en Janssens erkennen dat er op de grote restauratiewerven van gotische monumenten in België – zonder één specifiek voorbeeld te noemen – arbeiders aan het werk zijn die toch wel over gelijkaardige ervaring beschikken. Maar zij zien dat bij restauraties de rol van de uitvoerders van ornamenten anders is en in zekere zin 'beperkt' blijft tot: *"(...) une imitation exacte d'un fragment qui se répète quelquefois à l'infini; à la retaille d'un ornement dont l'exécution ne comporte aucun effort d'imagination. (...) l'ouvrier n'est qu'un copiste, un expéditionnaire s'il était permis de se servir d'un mot administratif."*¹¹

Wat zij hier voor de gevel van het Hotel van de gouverneur voor ogen hebben vergt daarentegen veel meer van de uitvoerder: *"Nous exigeons dans cette œuvre une interprétation plus élevée et qui entre par les conditions dans le domaine réel de l'art."*¹²

Bovendien moet de ervaring niet alleen opgebouwd zijn in het atelier, maar moet er ook

AFB. 5A
Ontwerp voor de ornamenten boven de ingang van het Hotel van de gouverneur. De caduceus staat symbool voor vrede en bescherming (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 5B
Ornamenten boven de ingang van het Hotel van de gouverneur, uitgevoerd door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

op de stelling worden gewerkt. En precies dat vergt een specifieke ervaring¹³, temeer daar de steensoort waarmee gewerkt wordt bijzonder hard is¹⁴.

Uit dit alles mag blijken dat Beyaert en Janssens de lat hoog leggen en ze voor de ornamentist een profielomschrijving geven die zich situeert op diverse niveaus, van ontwerp over voorbereiding tot en met de uitvoering *in situ*. Meer nog, ook de beeldhouwer komt hier niet voor in aanmerking, het moet iemand zijn die daarvoor is opgeleid¹⁵ (AFB. 4A, 4B, 5A, 5B).

AFB. 6
Samenvatting van de door Houtstont en Monjon ingestuurde offerte voor de ornamentale gevelsculptuur van het Hotel van de gouverneur, 6 september 1862 (© Patrick Van den Branden NBB).

Poging om Franse ornamentisten de werf binnen te loodsen

De architecten pogen de gouverneur ervan te overtuigen dat dit soort ervaring in België niet te vinden is, maar wel in Frankrijk. Beyaert en Janssens zijn reeds op prospectie geweest in Parijs en hebben er twee geschikte ornamentisten bereid gevonden om naar België te komen en er voor de duur van de werf ook te verblijven¹⁶. De namen Monjon en Houtstont worden voor het eerst vermeld in een brief van september 1862. Beiden zijn actief geweest op de werf van het Louvre. De twee kunnen overtuigende geloofsbrieven voorleggen, waaronder die van beeldhouwer Jouffroy, die als lid van de *Académie des Beaux-Arts* en als lesgever aan de *Ecole des Beaux-Arts* het nodige gewicht heeft. Dat Monjon en Houtstont eerder al actief waren

op Belgische bodem, namelijk op de werf van de Congresskolom en dus in zekere mate vertrouwd zijn met de Brusselse context, maakt ze tot dé ideale kandidaten voor de job¹⁷.

Op 6 september 1862 dienen Monjon en Houtstont een raming in voor de ornamenten van de gevel van de ambtswoning van de bank. Dat is nog vóór het lastenboek is bekendgemaakt en dus ongetwijfeld op verzoek van de architecten. Die raming omvat zowel het maken van de gipsen modellen als de uitvoering ervan in steen. Er wordt ook een gipsen maquette van de gevel gebudgetteerd. Opvallend is dat er bij de ondertekening wel een datum maar geen plaats is vermeld, hoewel op dat moment zowel Monjon als Houtstont nog in Parijs verblijven¹⁸. Er kan geen twijfel bestaan dat hun offerte in nauw overleg met de architecten is uitgewerkt (AFB. 6).

13. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862.

14. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 07.09.1862.

15. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862.

16. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 07.09.1862.

17. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 07.09.1862.

18. ANBB, *Devis des sculptures à exécuter sur la façade principale de la Banque Nationale à Bruxelles*, getekend Houtstont en Monjon, 06.09.1862.

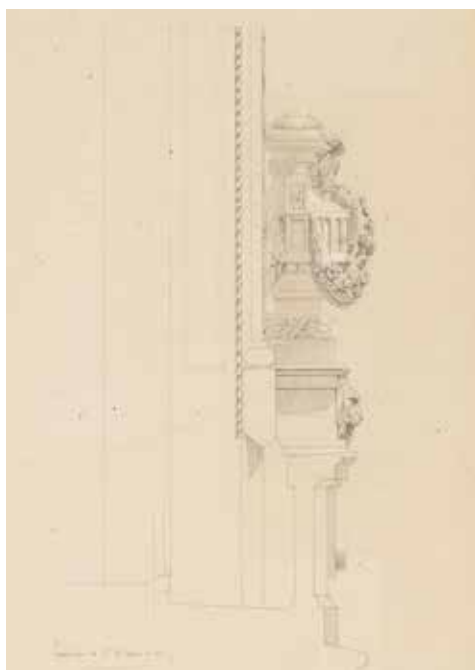

AFB. 7A
Houtskooltekening voor de vazen op de balustrade van het Hotel van de gouverneur, toe te schrijven aan Houtstont, s.d. (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 7C
Vaas op de balustrade van de gevel van het Hotel van de gouverneur, uitgevoerd door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

AFB. 7B
Doorsnede op de vaas van de balustrade van het Hotel van de gouverneur (© Patrick Van den Branden NBB).

Het lastenboek dat is opgemaakt door Beyaert en Janssens wordt pas een maand later, op 4 november 1862, bekendgemaakt. Op dat moment is de ruwbouw al behoorlijk gevorderd. Dat is logisch, want de ornamenten worden pas uitgekapt nadat de stenen geplaatst zijn.

Alle inspanningen en overtuigingskracht van de architecten achter de schermen ten spijt slagen zij er niet in de gouverneur en het bestuur van de bank ervan te overtuigen de opdracht voor de ornamentale sculptuur rechtstreeks toe te wijzen aan Monjon en Houtstont. Er zit voor de

architecten niets anders op dan via een openbare aanbesteding op zoek te gaan naar een geschikte aannemer van eigen bodem.

De zoektocht naar een geschikte (Belgische) aannemer

Kandidaat-aannemers en -beeldhouwers met vestiging in Brussel kunnen vanaf 4 november 1862 het lastenboek en de plannen inkijken en moeten tegen ten laatste 1 december 1862 een bestek indienen. Het lastenboek¹⁹ betreft alleen de ornamentale en niet de monumentale sculptuur. Die strikte scheiding, die door Beyaert werd vooropgesteld, blijft dus gehandhaafd. Naar de berekening van Beyaert en Janssens behelst de opdracht zo'n 2.000 m² te behandelen oppervlakte aan épannelage, moulures en vlakke wanden. In een bijlage van dat lastenboek worden in detail alle ornamenten opgesomd en hun afmetingen becijferd. Samenvattend gaat het over de twee frontons boven de hoekrisalieten, om de allegorische trofeeën op de fries van het entablement, de vazen op de schijnbalustrade van de bel-étage, trofeeën van de *entre colonnement*, guirlandes en alle horizontale friezen die de bouwlagen aflijnen, en verder nog over de kapitelen, de deur- en raamomlijstingen en de sluitstenen bovenaan de ramen, de oculi en de deuren. De monumentale sculptuur van de risalieten, die bestaat uit vier kariatiden en twee bekronende allegorische beeldengroepen, valt buiten deze opdracht.

19. ANBB, *Cahiers des charges, clauses et conditions de l'entreprise de la sculpture de la façade de la Banque Nationale à Bruxelles*, 04.11.1862, ondertekend door Beyaert en Janssens en gouverneur de Haussy.

Het lastenboek verankert de grote verantwoordelijkheid van de architecten: alles gebeurt onder hun toezicht en op hun aansturen. Ook in het lastenboek worden de taken van de aannemer en van de beeldhouwers en arbeiders gespecificeerd. In het document is er alleen sprake van *modeleurs* en *sculpteurs* en niet van *ornemanistes*. Dat is een bewuste keuze van de architecten omdat zij eerder hebben aangetoond dat het profiel van de ornamentist niet genoeg is ingeburgerd.

De beeldhouwers moeten houtskooltekeningen maken op grootte van uitvoering, aan de hand waarvan de gipsen modellen, eveneens op grootte van uitvoering, kunnen gerealiseerd worden (AFB. 7A, 7B, 7C).

Eens het model gemaakt, zullen de architecten hun fiat geven voor uitvoering, en dan nog kunnen ze bijsturen. Maar ook de aannemer krijgt zijn aandeel in die verantwoordelijkheid. Van hem wordt verwacht dat hij zich met bekwame mensen omringt: beeldhouwers, *practiciens* en modeleurs. Maar ook hier hebben de architecten nog een stok achter de deur: zij kunnen immers eisen dat er meer beeldhouwers worden ingezet indien dat nodig is om de werken te laten vorderen. De architecten eisen ook de controle over alle in onderaanneming aangestelde modeleurs en beeldhouwers.

Bij de aannemers en beeldhouwers is er grote belangstelling voor deze opdracht. Van de 31 die het dossier in de lokalen van de bank komen inkijken, zijn er uiteindelijk 11 die een offerte indienen. De architecten maken een vergelijkende tabel²⁰ van alle offertes, die ze overvloedig van commentaar voorzien²¹. De bewaarde archiefdocumenten verschaffen een unieke inkijk in de manier waarop dit soort aanbesteding werd beoordeeld en toegekend. Nogal wat ingediende dossiers worden als ongeloofwaardig beoordeeld door de architecten en afgewezen vanwege een onrealistische prijs, fouten in de offerte of een gebrek aan ervaring met dit soort van werf. Beyaert en Janssens zien alleen een samenwerking mogelijk met de bekwaamste kandidaten die in staat zijn de decoratie naar een artistiek niveau te tillen.

Bij de indieners zitten ook drie kandidaten die – hoewel ze een standplaats in Brussel hebben²² – als *Français* worden aangeduid. De architecten zijn de afwijzing door de bank van de door hen voorgestelde Parijse ornamentisten Monjon en

Houtstont nog niet vergeten en geven de opdrachtgever een koekje van eigen deeg: de dossiers van de Franse kandidaten worden verticaal geklasseerd.

Na eliminatie blijft uiteindelijk alleen nog kandidaat-aannemer Louis Melot over. Zijn offerte beantwoordt het meest aan de voorwaarden en Beyaert en Janssens vinden in hem een geloofwaardige partner. Louis Melot heeft ervaring en het was ook hij die een paar jaar eerder de ornamenten van de Congreskolom in amper zeven maanden wist af te werken. Vermits de offerte van Melot voor een bedrag van 166.000 Bfr. ergens het midden houdt tussen de duurste (225.000) en de goedkoopste (115.000), kan ook de opdrachtgever zich in deze keuze vinden. Louis Melot wordt aangesteld als aannemer om de ornamenten van de gevel in de Wildewoudstraat af te werken. Kan het toeval zijn dat Beyaert en Janssens net die aannemer aanwijzen die luttele jaren eerder Houtstont en Monjon in dienst nam?

HOUTSTONT DAN TOCH AAN DE SLAG OP DE WERF VAN DE NATIONALE BANK

Net zoals dat het geval was bij de Congreskolom, wordt de Franse ornamentist Georges Houtstont de werf binnengeloodst in onderaanneming van de Belg Louis Melot.

Die situatie is blijkbaar veel voorkomend in de bouwsector: aannemers rekruteren vaak zelf beeldhouwers in Parijs²³. Met die omweg halen Beyaert en Janssens toch hun slag thuis. Houtstont, met wie ze zo graag willen samenwerken, komt weliswaar langs een achterpoortje op de werf, maar zal er vanaf 1862 niet meer weg te denken zijn. Van zijn Franse collega Monjon met wie Houtstont oorspronkelijk een voorstel uitwerkte, is verder geen enkel spoor meer. En hoewel er één tekening van zijn hand betreffende het Hotel van de gouverneur bewaard is gebleven, verdwijnt deze ornamentist volledig uit beeld²⁴ (AFB. 8A, 8B).

Houtstont zal ook een belangrijke rol spelen bij de binnenafwerking, waar hij betrokken is bij de decoratie van de meest representatieve ruimten van het Hotel van de gouverneur, zoals de grote eretrap, de feestzaal en diverse salons. Vanaf oktober 1864 duikt de naam Houtstont ook op in de administratie van de bank en

20. ANBB, *Tableau comparatif des soumissions pour la sculpture et la taille de pierre de la façade*, Beyaert en Janssens, 08.12.1862.

21. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de bank, 06.12.1862.

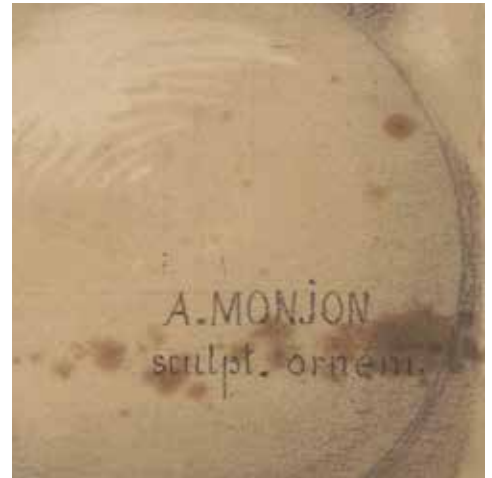
22. Het gaat om Thorelle (rue d'Arlon 54), Thélen (boulevard de Waterloo 90) en Sédille (chaussée de Wavre 69).

23. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 03.10.1862.

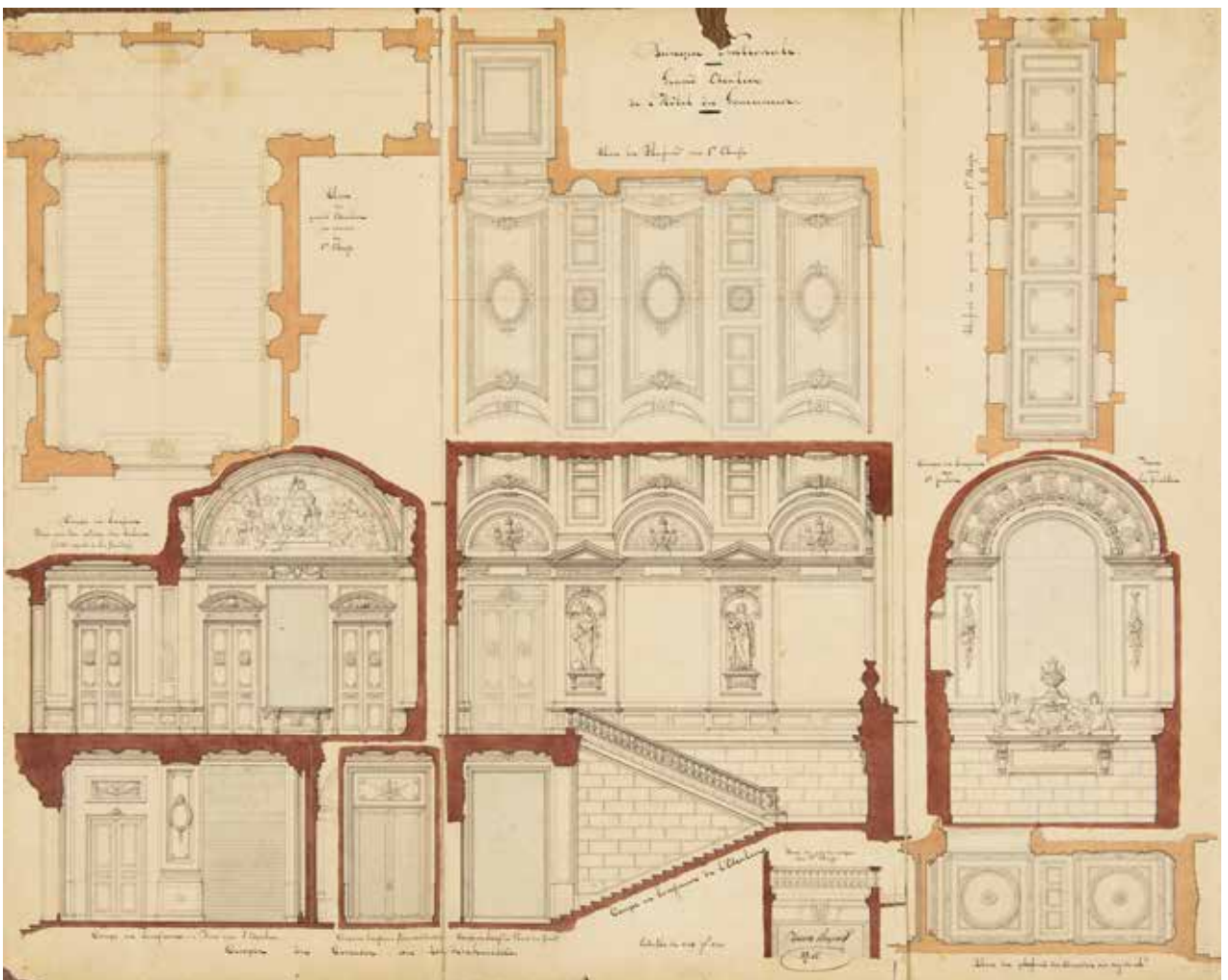
24. Slechts één publicatie vermeldt de kunstenaar Mongeon [sic] en stelt dat die voor het einde van de voltooiing van de bank is overleden. Hymans 1910: 51. In de archieven is er evenwel geen spoor meer van Monjon na de eerste offerte van 1862.

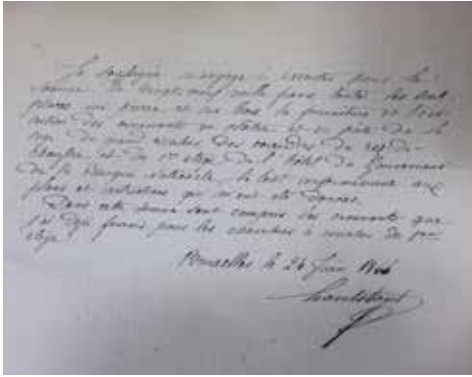
AFB. 8A
Ontwerp voor één van de trofeeën op het Hotel van de gouverneur, gesigeneerd A. Monjon (©KBR Prentenkabinet FH map 1 SIII 34604).

AFB. 8B
Signatuur van 'A. Monjon sculpt.ornem.' (©KBR Prentenkabinet FH map 1 SIII 34604).

AFB. 9
Doorsnede op de grote traphal van het Hotel van de gouverneur, gesigeneerd Henri Beyaert 1866 (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 10
Intekening van Houtstont voor zijn bijdrage in de grote traphal van het Hotel van de gouverneur, 24 juni 1866 (© Patrick Van den Branden NBB).

gebeuren betalingen rechtstreeks aan hem. Houtstont heeft de dekmantel van Louis Melot dan niet meer nodig (AFB. 9).

Blikvanger in het interieur van het hotel is de monumentale trap. Eén blik op het ontwerp van Beyaert voor de trappartij volstaat om ook hier het belang van de ornamentale sculptuur te erkennen. De tekening van Beyaert geeft een totaalbeeld van het interieur en incorporeert alle soorten afwerking, zowel monumentale als ornamentale sculptuur, tot en met het schrijnwerk. Om van deze totaalvoorstelling over te gaan tot de realisatie zijn er ontelbaar veel tekeningen nodig en wordt ook de stap gezet naar driedimensionaliteit. Het is hier dat Houtstont aan zet is: hij maakt tekeningen en modellen en voert ook de ornamenten uit van de monumentale trappartij. Daarmee sluit hij aan bij de ultieme ambitie van de architecten, die benadrukken hoe belangrijk het is dat conceptie en uitvoering met elkaar verbonden zijn: "(...) *une seule et même pensée préside à la conception et à l'exécution des modèles, et nous ne pouvons que vous répéter de nouveau: que le plâtre n'est que la représentation de la chose finie, telle que doit la voir le spectateur, modifié par l'artiste suivant le lieu et la disposition de l'ornement, modification qu'une longue expérience et une grande habilité peuvent seules faire acquérir: qu'en un mot l'exécution est inséparable de la création*"²⁵ (AFB. 10).

De werf als ontmoetingsplek van kunstenaars en ambachtslieden

Er wordt nadrukkelijk een onderscheid gemaakt tussen de ornamentale en de monu-

AFB. 11
Grote trap in het Hotel van de gouverneur, beelden van Guillaume De Groot rond een vaas door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

mentalsculptuur. De kariatiden op de zijrisalieten zijn de verpersoonlijking van handel, industrie, landbouw en schone kunsten. De allegorische beeldengroepen die de risalieten bekronen stellen de arbeid en de vrede voor. De architecten drukken de wens uit dat de realisatie van die beelden zou worden toegekend aan jonge en talentvolle kunstenaars die een kans moeten krijgen²⁶. Bij het aanwijzen van de beeldhouwers bestaat er geen twijfel over dat ze van eigen bodem moeten zijn. De opdrachten voor de gevelsculptuur worden in 1863 gegeven. Voor de gevelkariatiden worden de beeldhouwers Egide Melot (1817-1885) en Leopold Wiener (1823-1891) ingeschakeld. Die laatste is zeker geen evidente keuze, hij staat immers vooral bekend als medailleur. De bekronende beeldengroepen zijn het werk van Edouard Fiers (1822-1894), die meer thuishoort in de monumentale sculptuur. Beyaert en Houtstont werken ook met hem samen aan de de Bruckèrefontein.

De scheiding tussen ornamentale en monumentale sculptuur die al werd gemaakt voor de gevel, wordt doorgetrokken naar het interieur. De personificaties van de werelddelen in de monumentale traphal – waarmee de bank haar universalisme beklemt – zijn het werk van beeldhouwer Jean Schoonjans (?-1870). De keuze voor deze nog weinig gekende beeldhouwer is niet zonder risico maar sluit aan bij de aan-

25. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur, 06.12.1862. "(...) een en dezelfde gedachte stuurt het ontwerp en de uitvoering van de modellen, we kunnen het niet genoeg herhalen: dat het gipsmodel slechts de voorstelling is van het eindresultaat, zoals de toeschouwer het moet zien, aangepast door de kunstenaar aan de plaats en de schikking van het ornament, aanpassing die alleen kan gestoeld zijn op lange ervaring en vaardigheid, kortom: de uitvoering is niet te scheiden van de creatie."

26. ANBB, brief van Beyaert en Janssens aan de gouverneur van de Nationale Bank, 20.05.1863.

AFB. 12

Briefhoofd van schrijnwerker-meubelmaker Joseph Godefroy waarin zijn belangrijkste eretitels en verwezenlijkingen worden vermeld (© Patrick Van den Branden NBB).

beveling van de architecten om ook kansen te geven aan de nieuwe generatie. Het vroegtijdig overlijden van Schoonjans in 1870 maakt dat deze beelden pas postuum worden geplaatst²⁷.

Beeldhouwer Guillaume De Groot (1839-1922) is de auteur van de allegorieën van handel en nijverheid (1869). De figuren flankeren een vaas van de hand van Houtstont. In de compositie vloeien beelden en ornamenten in elkaar over; soms is die scheiding tussen monumentaal en ornamenteel beeldhouwwerk flinterdun²⁸. Het bewijst dat er een intense samenwerking nodig is tussen de ornamentist en de beeldhouwer (AFB. 11).

Naast beeldhouwers zijn er ook kunstschilders aan het werk. Joseph Stallaert (1825-1903) – die lesgever is aan de Brusselse Academie – heeft een groot aandeel in de decoratie van de grote feestzaal, uitgevoerd in de periode 1872-1874.

Op deze werf kan Houtstont ook samenwerken met de meest vooraanstaande aannemers en bedrijven van die tijd: Jh. Godefroy voor al het schrijnwerk en de *Compagnie Des Bronzes* voor alle brons waarvoor Houtstont de modellen aanlevert. De samenwerking met de *Compagnie des Bronzes* verloopt niet altijd zoals het moet en er is vooral veel te doen rond de opgelopen vertragingen. Houtstont zal zich meermaals moeten verdedigen en roept daarbij niet zelden de steun in van Beyaert (AFB.12).

De uitbreiding van de Nationale Bank

De werf van de Nationale Bank is omvangrijk. Ze omvat niet alleen het Hotel van de gouverneur maar ook de achtergelegen bankkantoren. Nog voor de eerste bouwfase goed en wel voltooid is, worden er in 1871 voorbereidingen getroffen voor een uitbreiding waarin nog meer kantoren en ook de drukkerij zullen worden ondergebracht. Beyaert zal deze keer zonder de medewerking van Janssens de plannen maken, maar krijgt voor het toezicht op de werf wel de medewerking van architect Charles Drossaert (1827-1893)²⁹. Bij de uitbreiding wordt er gekozen voor een sobere, klassieke gevel die is afgestemd op de stedenbouwkundige integratie van de gebouwen in hun omgeving. Het hoogtepunt in deze tweede bouwphase is de traptoren die als scharnier fungeert tussen de 'oude' en de nieuwe gebouwen. Deze toren – ook wel Beyaertoren genoemd – bevat een indrukwekkende spiltrap waar bovenaan een beeld van de architect naar beneden kijkt. Opnieuw gaat de opdracht voor de ornamentale sculptuur van de gevels en het interieur naar Houtstont³⁰. Intussen zijn Beyaert en Houtstont volledig op elkaar ingespeeld. In het geval van de trap is Houtstont al van tijdens de conceptfase betrokken: "*L'étude des plans de cet escalier ayant été très longuement étudiée Mr. Houtstont a pu en suivre toutes les phases*"³¹. Maar er zijn ook meningsverschillen inzake de termijn waarbinnen de werken moeten worden uitgevoerd. Houtstont vraagt tien maanden om de klus te klaren, Beyaert daarentegen zet hem onder druk om het in vier maanden te doen³². Houtstont zwicht echter niet voor de druk en roept daarbij in dat de ruimte van de trap smal is, waardoor hij maar een beperkt aantal medewerkers kan inzetten³³.

De werf van de Nationale Bank in Brussel, die zich uitstrekt over een periode van 20 jaar, is zowel voor Beyaert als Houtstont cruciaal. Voor Beyaert is dit zijn doorbraak als architect voor prestigieuze (overheids)opdrachten, terwijl zijn rol als huisarchitect van de Nationale Bank hem later nog veel opdrachten oplevert. Houtstont van zijn kant werkt zich op van een 'anoniem' ornamentist die gedwongen onder de radar blijft, tot dé ornamentist van een van 's lands belangrijkste architecten.

27. ANBB, brief van Beyaert aan de vice-gouverneur, 25.02.1870.

28. ANBB, brief van Beyaert aan de gouverneur, 23.02.1869. Wanneer in maart 1869 De Groot ziek wordt en de beelden nog niet zijn toegekomen, moet Houtstont het plaatsen van de centrale trofee uitstellen. Hij vraagt, bij monde van architect Beyaert, om toch al betaald te kunnen worden voor het gepresteerde werk.

29. auch 1964: 18, Pluym 1995: 81-82.

30. ANBB, brief van Beyaert aan de gouverneur, 15.01.1875, Prijssofferte van Houtstont, 12.01.1875.

31. ANBB, brief van Beyaert aan de gouverneur, 15.01.1875 "de studie van de plannen van deze trap was een werk van lange duur, dhr. Houtstont heeft alle fasen kunnen volgen."

32. ANBB, brief van Beyaert aan de gouverneur, 11.04.1876.

33. ANBB, brief van Houtstont aan de gouverneur, 11.04.1876.

AFB. 13A
Gipsmodel voor de kapitelen in de zaal van de kamer van volksvertegenwoordigers (Paleis der Natie). Fotoverzameling afkomstig van het atelier Houtstont (© CIDEP).

AFB. 13B
De kapitelen in de zaal van de kamer van volksvertegenwoordigers zoals uitgevoerd door Houtstont (A. de Ville de Goyet, 2020 © urban.brussels).

LEVENSLANGE SAMENWERKING MET BEYAERT

“Depuis environs 30 ans je n’ai jamais fait appel pour les ouvrages de l’espèce qu’à Mr. Houtstont dont j’avais pu apprécier les talents et les aptitudes spéciales en matière de sculpture ornementale. De plus j’ai toujours rencontré en lui la plus grande loyauté.”³⁴

Met deze woorden bevestigt Beyaert in 1891, tijdens de realisatie van zijn laatste grote werf – het gebouw voor het ministerie van de Spoorwegen – dat hij al zijn hele carrière samenwerkt met Houtstont. Het curriculum van Beyaert is indrukwekkend lang; zijn gebouwen staan verspreid over het hele land. De samenwerking met Houtstont wordt overigens bevestigd in de voorhanden zijnde archieven of in sommige publicaties.

In opdracht van de *Banque de Belgique* ontwerpt Beyaert het huis ‘hier is ’t in den kater en de kat’ (1874), dat gekenmerkt wordt door een heel bijzondere decoratie, uitgevoerd door Houtstont³⁵.

Houtstont is ook aanwezig op de werf van de reconstructie van de parlamentszaal in het Paleis der Natie nadat die in 1883 door brand werd verwoest. Beyaert schakelt er Houtstont in voor alle ingrepen van decoratieve sculptuur, zowel in steen, hout als brons³⁶ (AFB. 13A, 13B).

De rol van Houtstont is gevarieerd. Voor het plantsoen van de Kleine Zavel (1879-1890) worden alle gipsmodellen van de beelden in het atelier Houtstont gemaakt³⁷. Een dergelijke opdracht mag op het eerste gezicht ondergeschikt lijken, ze impliceert wel contacten tussen het atelier Houtstont en de vele beeldhouwers die aan het plantsoen hebben meegewerkt en die gerekend kunnen worden tot de fine fleur van de fin-de-siècle beeldhouwkunst.

Ook voor de Nationale Bank zal Beyaert opdrachten krijgen buiten de hoofdstad. Zo mag hij vanaf 1872 de plannen tekenen voor de ‘bij-bank’ in Antwerpen.

De keuze valt op een terrein dat is vrijgekomen door de afbraak van de oude vesten en dat driehoekig van vorm is. De stedenbouwkundige ligging wordt door Beyaert optimaal benut. Het gebouw vult een driehoekig bouwblok in (Leopoldplaats, Bourlastraat, Frankrijklei en Mechelsesteenweg), is opgetrokken rond een binnenkoer en toont zich aan de stad in een zeer gevarieerde en pittoreske vorm. De Nationale Bank laat er geen twijfel over bestaan wat haar ambitie is: “à lui donner un caractère monumental de manière à contribuer à l’embellissement de la métropole commerciale.”³⁸ Tegelijk geeft ze architect Beyaert toch een waarschuwing mee “(...) pour qu’il réduit cette ornementation et notamment le nombre de statues dans une mesure compatible avec les convenances architecturales.”³⁹ Het monumentaal bouwwerk

34. ARA OW, ministerie Spoorwegen, dossier 41, brief Beyaert aan inspecteur Heyninx, 04.06.1891 “Sinds ongeveer 30 jaar heb ik op niemand anders beroep gedaan voor werken van die aard dan op dhr. Houtstont, wiens talent en vaardigheid inzake ornamentale sculptuur ik waardeer. Daarenboven heb ik in hem steeds de grootste loyaleiteit gevonden.”

35. Zie Hfdst. 7.

36. Lees Linda Van Santvoort 2008.

37. Prina 2016b: 332.

38. ANBB, brief van de gouverneur, januari 1874. “een monumentaal karakter te geven om op die manier bij te dragen tot de verfraaiing van de handelsmetropool”.

39. Idem, “(...) opdat hij de ornamentiek en het aantal beeldhouwwerken zou herleiden tot een volgens de architectuur gangbare (aanvaardbare) norm.”

AFB. 14

Bijbank van de Nationale bank in Antwerpen tijdens de afwerking. Beeldhouwers-ornamentisten zijn nog aan het werk op de stelling in het houten atelier, in *Hotel de sucursale de la Banque Nationale à Anvers construit à Anvers par Henri Beyaert, architecte*. Eind 1872 tot 1879, Foto Auguste Dollot *Conducteur des travaux* (© Patrick Van den Branden NBB).

in eclectische stijl is opgevat als een totaalconcept, inclusief interieuraankleding. Met zijn pittoresk dakenspel, torens, geveltoppen, erkers en loggia's roept het gebouw het beeld op van een Frans renaissancekasteel, zoals ook wordt opgemerkt door Camille Lemonier die het beschrijft als een 'klein Chambord'⁴⁰ (AFB. 14). Het ontwerpen bouwproces verloopt in verschillende fasen. De chronologie van de opeenvolgende stappen en de aanstelling van de aannemers verloopt volgens procedures die ons vandaag op zijn minst de wenkbrauwen doen fronsen.

In 1872 heeft Beyaert de plannen en het bestek klaar voor de funderingswerken⁴¹. Verschillende Antwerpse aannemers zijn kandidaat en het is Emile Dollot die met de laagste intekenprijs wordt aangesteld. Beyaert steekt zijn licht op bij collega-architect Baeckelmans⁴² en bij de stadsingenieur en verzekert de bank dat aannemer Dollot alle garanties biedt om het werk tot een goed einde te brengen.

Beyaert heeft de volledig uitgewerkte plannen van de bijbank pas klaar in februari 1874 en ze

krijgen het fiat van de stad met een handtekening van burgemeester Leopold De Wael op 25 maart van dat jaar⁴³. Merkwaardig genoeg staat de werf op dat moment al zover dat de funderingswerken quasi voltooid zijn. Intussen is aannemer Emile Dollot in vol overleg met architect Beyaert. In een brief van Dollot aan Beyaert blijkt de eerste al in Frankrijk te zijn geweest om er steengroeven te bekijken. Dollot maakt een eerste ruwe schatting voor het volledige gebouw – zonder sculptuur en ornamentering – en komt daarbij uit op een bedrag van 1.851.850 Bfrs. Dollot vraagt de architect deze prijs met de grootste discretie te behandelen in het geval de bank mocht overgaan tot een publieke aanbesteding⁴⁴. Beyaert geeft daarop zijn raming aan de gouverneur met een bedrag dat heel dicht in de buurt komt van wat hem door Dollot was opgegeven⁴⁵. Het lastenboek, door Beyaert opgesteld, is klaar in februari 1874. In maart is men op zoek naar een geschikte aannemer en wordt er gewerkt via een beperkte aanbesteding. De aannemers die in aanmerking komen zijn: Emile Dollot, André Hertogs⁴⁶, Henry Keller⁴⁷, Jos. Lefebvre & Cie, H. Leclief, Sano frères en

40. Bijbank Antwerpen 2012: 24.

41. ANBB, brief van Beyaert aan de gouverneur, 29.08.1872.

42. Het betreft hier ongetwijfeld Frans Baeckelmans (1827-1894), die samen met zijn broer Lode Baeckelmans (1835-1871) verantwoordelijk is voor verschillende Antwerpse gebouwen, waaronder het Gerechtshof (1871-74).

43. Flexi archief Antwerpen, bouwaanvraag.

44. ANBB, brief Emile Dollot aan Beyaert, 19.12.1873.

45. ANBB, brief Beyaert aan de gouverneur, 27.12.1873.

46. Antwerpen, Bredabaan 54.

47. Antwerpen, Bourlastraat 15.

AFB. 15

De bijbank van de Nationale Bank in Antwerpen. Werffoto waarop duidelijk te zien is dat de ornamenten nog moeten worden uitgekapt in situ (uit *Hotel de succursale de la Banque Nationale à Anvers construit à Anvers par Henri Beyaert, architecte*. Eind 1872 tot 1879, Foto Auguste Dollot *Conducteur des travaux* (© Patrick Van den Branden NBB).

Lalmand Fockentyn & Cie. De bank speelt op zeker en wil een aannemer waarvan ze zeker kan zijn dat die in staat is om een gebouw van dat kaliber te realiseren en de nodige waarborgen te betalen. Opnieuw wordt aannemer Emile Dollot gekozen voor de volledige opbouw. Hij geeft de naam op van zijn broer Robert Auguste Dollot en van Charles Dechaux, beiden gedomicilieerd in Antwerpen, die garant staan voor de te betalen waarborg. Emile Dollot is de telg van een belangrijke familie van Franse aannemers⁴⁸. Het aannemersbedrijf Dollot Dechaux had eerder in Antwerpen andere grote werven op haar actief, waaronder werken aan de oude dokken. Dat grote opdrachten als die van de Nationale Bank in Antwerpen toegekend worden aan Franse aannemers, wordt door de Belgische aannemers niet in dank aanvaard⁴⁹. Het is een zoveelste oprisping van nationalisme dat ook buiten de hoofdstad speelt.

De façades naar de stad zijn opgetrokken in Franse Euvillesteen en Savonnières, die naar de binnenkoer – die als een klein stadsplein is op-

gevat – in bak- en natuursteen. Het lastenboek opgesteld door Beyaert op 25 februari 1874 is ondertekend door aannemer Emile Dollot. Het preciseert dat er voor alle ornamenten plaatsen modellen ter beschikking zullen worden gesteld en dat de architect de keuze van de ornamentist bepaalt⁵⁰ (AFB. 15).

Naar analogie met de Nationale Bank in Brussel is het aandeel van ornamentele sculptuur beeldbepalend en staat haar iconografie volledig in het teken van de *genius loci*. Meest in het oog springend zijn scheepsboegen op de traveeën van de hoekpartij (AFB. 16A, 16B).

Beyaert loodst Houtstont de werf binnen en op 29 mei 1876 geeft het bestuur van de bank haar goedkeuring bij de intekening van Houtstont voor alle ornamentele sculptuur van de gevels voor een bedrag van 194.051 Bfrs⁵¹.

Houtstont komt er terecht op een grote werf, waar hij samenwerkt met een landgenoot-aannemer.

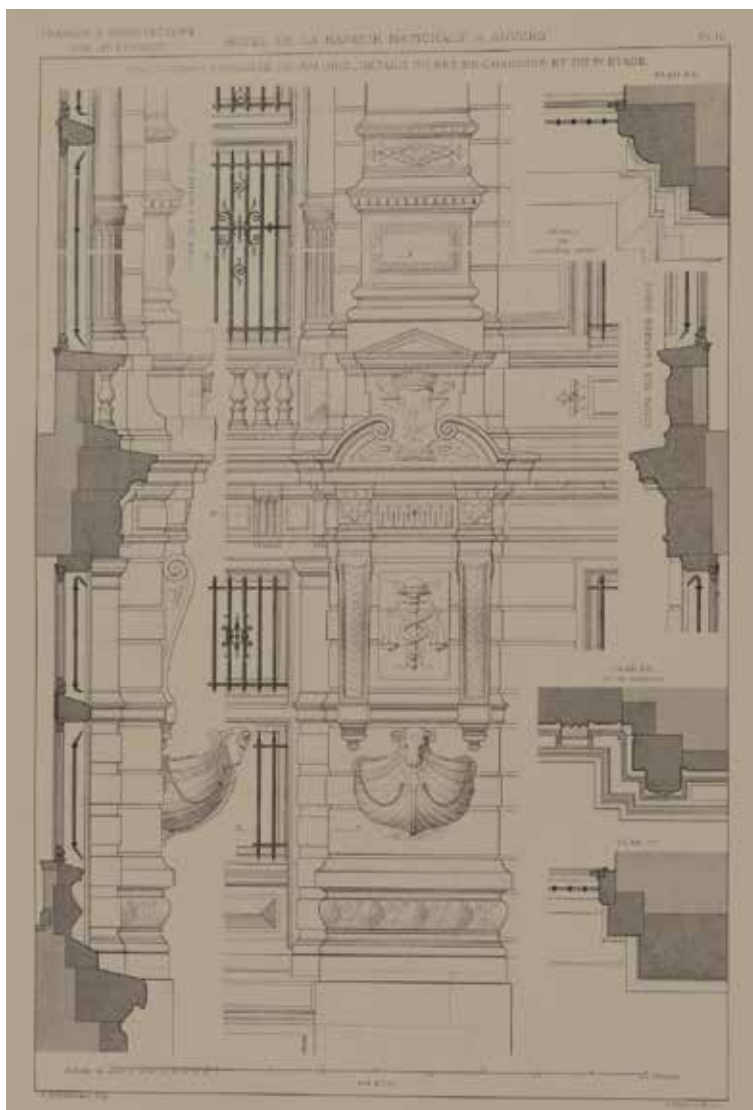
48. Emile-Victor-Emmanuel Dollot, entrepreneur de travaux publics, rue Omeganck 45 Anvers. Hij staat geregistreerd in de 'Société des ingénieurs civils', Parijs, 1878,21.

49. Dobbels 2018: 109.

50. ANBB, *Banque Nationale, Construction d'un bâtiment pour la succursale à Anvers et de deux habitations pour les administrateurs, cahiers des Charges, Clauses et conditions de l'entreprise*, Brussel 25.02.1874.

51. ANBB, Antwerpen, *Processen verbaal van de Conseil d'administration*, 29.05.1876.

AFB. 16A
In de ornamentale uitwerking van de gevel van de Nationale Bank in Antwerpen zijn scheepsboegen verwerkt in *Travaux d'architecture exécutés en Belgique par Henri Beyaert ... Gravés par Joseph & Franz Neiryneck, E. Lyon-Claesen, 1895* (© Patrick Van den Branden NBB).

AFB. 16B
Detail van de ornamenten van de Nationale Bank in Antwerpen uitgevoerd door het atelier Houtstont (foto auteur).

52. Agentschap Onroerend erfgoed, digitaal beschermingsdossier, 2015 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/5423>

53. Houtstonts offerte voor uitvoering was het dubbele van de goedkoopste bieder en werd niet weerhouden. Van Craenenbroeck 1998: 121.

Voor het beeldhouwwerk op de gevels wordt het talent van Antwerpse beeldhouwers ingezet: Jules Pecher (1830-1899) ontwerpt het beeld van de Vrede (ambtswoningen van de beheerders), Jacob De Braekeleer (1823-1905) de twee liggende figuren die de Handel en de Nijverheid voorstellen (ambtswoningen van de beheerders) en de vennoten J.-B. De Boeck (1826-1902) en J.-B. Van Wint (1829-1906) de allegorieën van de Dag en de Nacht (inkompaviljoen Leopoldplaats)⁵².

De Nationale Bank vormt een baken in het Antwerpse stadsbeeld. De beeldbepalende inplanting aan de Leien is ook voor Beyaert een belangrijke troef. Nadat het gebouw is voltooid, wordt er voor de bank een fontein geplaatst op de Frankrijklei, eveneens naar ontwerp van Beyaert en waarvoor Houtstont de maquette maakte.⁵³ Het duo Beyaert-Houtstont ligt zodoende aan de basis van een van de meest pittoreske ensembles in de havenstad.

Hoofredactie

Stéphane Demeter

Redactiecomité

Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Griet Meyfroots, Valérie Orban en Cecilia Paredes

Redactiesecretariaat

Paula Dumont, Cecilia Paredes

Coördinatie dossier

Paula Dumont, Griet Meyfroots

Coördinatie iconografie

Paula Dumont, Griet Meyfroots

Auteurs/redactionele medewerking

Linda Van Santvoort

Nalezing

Koenraad Raeymaekers
en de leden van het redactiecomité

Vertaling

Linguanet

Eindredactie Nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie Frans

Cecilia Paredes, Stéphane Demeter

Vormgeving en ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding en abonnementenbeheer

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Lode De Clercq, mevr. Deconinck, voorzitter van het Hof van Cassatie, Davy Depelchin, Xavier Duquenne (†), Jules Huysmans, Christophe Loir, Daniel Menchior, Griet Meyfroots, Laura Porcu, Frederik Tinck, Tom Verhofstadt, Bénédicte Verschaeren, Pierre-Yves Villette

Verantwoordelijke uitgever

Bety Waknine, Directeur-generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

urban.brussels
Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
bpeb@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

Alle artikels kunnen
geraadpleegd worden op
www.erfgoed.brussels

Lijst met afkortingen

AKG – Archief Kasteel van Gaasbeek
AKP – Archief Koninklijk Paleis
ARA – Algemeen Rijksarchief (Brussel)
GASG- Gemeentearchief Sint-Gillis
CIDEP Centre d'information, de documentation et d'étude du patrimoine
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
KBR Koninklijke Bibliotheek
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKA - Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van Antwerpen
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
NBB – Nationale Bank van België
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2021/6860/009

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. Dit nummer is volledig gewijd aan een monografie over de beeldhouwer-ornamentist Georges Houtstont. Deze 'nobele onbekende' werkte in de luwte samen met de grote namen uit de Belgische architectuur van zijn tijd aan een indrukwekkend aantal openbare gebouwen en monumenten en had zo een belangrijk aandeel in de transformatie van Brussel, op het einde van de 19de eeuw.

Bety Waknine,
Directeur-generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-198-8